

Таблиця 4. Напрямки використання Інтернету

Показники	Середній клас – велике місто	Середній клас - невеликі населені пункти	Несередній клас	Порівняння частот ознак середнього класу великого міста і не середнього класу				Порівняння частот ознак середнього класу великого міста і невеликих населених пунктів			
				Відмінність у частці, %P1-P2	Довірчий інтервал	Рс, частка одиниці	z	Відмінність у частці, %P1-P2	Довірчий інтервал	Рс, частка одиниці	z
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Знайомлюся з останніми новинами, поточною інформацією	15,2	4,8	3,1	12,1	4,9	0,05	4,23	10,4	5,7	0,10	3,38
Шукаю інформацію для навчання/підвищення кваліфікації	14,3	7,6	2,4	11,9	4,8	0,04	4,50	6,7	5,9	0,11	2,09
Просто блукаю по мережі	3,8	1,4	2,4	1,4	2,7	0,03	0,65	2,4	3,0	0,03	1,47
Спілкуюся в чатах, ICQ	7,1	0,0	1,6	5,5	3,5	0,02	2,70	7,1	3,5	0,04	3,74
Беру участь у форумах, конференціях	1,9	1,0	0,7	1,2	1,9	0,01	0,96	0,9	2,3	0,01	0,73
Надсилаю повідомлення електронною поштою	13,8	2,9	1,9	11,9	4,7	0,03	4,80	10,9	5,2	0,08	3,84
Шукаю інформацію, потрібну для виконання професійних обов'язків	14,3	6,7	2,4	11,9	4,8	0,04	4,50	7,6	5,8	0,11	2,42
Знаходжу і читаю/переписую у свою електронну бібліотеку художні книжки	2,4	1,0	0,5	1,9	2,1	0,01	1,63	1,4	2,5	0,02	1,05
Шукаю інформацію на теми, які мене цікавлять (кулінарія, автомобілі, садівництво, спорт, живопис, гумор тощо)	11,4	6,2	2,6	8,8	4,4	0,04	3,42	5,2	5,4	0,09	1,79
Знаходжу і слухаю/переписую музику, фільми	5,7	3,3	2,1	3,6	3,2	0,03	1,68	2,4	4,0	0,05	1,13
Підробляю (створюю сайти на замовлення, поширюю рекламу тощо)	1,0	0,5	0,1	0,9	1,4	0,00	1,42	0,5	1,6	0,01	0,56
Шукаю інформацію про товари, послуги	4,3	2,9	1,0	3,3	2,8	0,01	2,05	1,4	3,6	0,04	0,73
Здійснюю покупки он-лайн	1,0	0,5	0,2	0,8	1,4	0,00	1,07	0,5	1,6	0,01	0,56
Інше	1,0	0,0	0,2	0,8	1,4	0,00	1,07	1,0	1,3	0,01	1,38
Не використовую Інтернету	67,6	82,9	91,6	24,0	6,5	0,88	5,55	15,3	8,1	0,75	3,46

УДК 316.346.32.-053.9

Т. В. Непийвода, асп.

СОЦІАЛЬНА ДИСТАНЦІЯ МІЖ ВІКОВИМИ ГРУПАМИ В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

У статті на базі результатів Європейського соціального дослідження (ESS) аналізуються соціальні дистанції між полярними віковими групами в українському суспільстві: молоддю та людьми похилого віку. Виділяються почуття товаришності і взаєморозуміння, соціальні контакти, вікові стереотипи, сприйняття соціального статусу, розподіл основних ресурсів та дискримінація за віком як показники соціальної дистанції. Показано, суб'єктивні й об'єктивні прояви соціальної дистанції між віковими групами, які конкурують за статусні позиції та культурні впливи в соціальних взаємодіях.

Ключові слова: соціальна дистанція, полярні вікові групи, ейджизм, соціальні нерівності за віком, об'єктивні та суб'єктивні прояви дистанції.

В статті на базі результатів Європейського соціального дослідження (ESS) аналізуються соціальні дистанції між полярними віковими групами в українському суспільстві: молоддю та людьми похилого віку. Виділяються почуття товаришності і взаєморозуміння, соціальні контакти, вікові стереотипи, сприйняття соціального статусу, розподіл основних ресурсів та дискримінація за віком як показники соціальної дистанції. Показано, суб'єктивні й об'єктивні прояви соціальної дистанції між віковими групами, які конкурують за статусні позиції та культурні впливи в соціальних взаємодіях.

Ключевые слова: социальная дистанция, полярные возрастные группы, эйджизм, социальное неравенство по возрасту, объективные и субъективные проявления дистанции.

The social distance between polar age groups (youth and the elderly) in Ukrainian society is analyzed on the basis of the results of the European social survey (ESS) in this paper. Selected the sense of friendship and understanding, social contacts, age stereotypes and perceptions of social status, the distribution of basic resources and age discrimination as indicators of social distance. It is shown the subjective and objective manifestations of social distance between the age groups competing for positions of status and cultural influences in social interactions.

Key words: social distance, polar age groups, ageism, age social inequality, objective and subjective social distance.

Останніми роками в українському суспільстві спостерігається помітний процес зростання кількості населення

людей похилого віку, що збігається із загальноєвропейською тенденцією постаріння населення та пов'язано зі

збільшенням середньої тривалості життя та падінням народжуваності. Цей процес супроводжується виникненням нових соціальних проблем, які є наслідком взаємодії старшої вікової групи і інституційної структури суспільства, яка не встигає враховувати тиск інтересів і потреб цієї групи, а також взаємодії різних вікових груп (перш за все, молоді та літніх людей) і прояву соціальної дистанції поміж ними. Конкурентність між віковими групами, зміна соціального статусу (внаслідок трансформаційних процесів) та інші фактори породжують віддаленості вікових груп, що знаходить вияв як у їхньому суб'єктивному відчутті, так і в об'єктивних відмінностях статусних позицій. Це, в свою чергу, провокує соціальні суперечності, чинниками яких стають вікові нерівності та ейджизм. Незважаючи на значущість цих процесів, в українській соціології відсутня достатня до них увага; невивченими є глибина, форми прояву і чинники соціальної дистанції між старшою віковою групою і рештою суспільства, нерозвинутим є відповідне теоретичне уявлення про ці феномени і процеси, яке б враховувало як об'єктивні, так і суб'єктивні прояви соціальної дистанції.

Метою даної статті є визначення об'єктивних та суб'єктивних проявів соціальної дистанції між старшою віковою групою і молоддю як полярними за віком соціальними групами, які конкурують за статусні позиції та культурні впливи в соціальних взаємодіях. Для досягнення мети буде здійснена концептуалізація та операціоналізація поняття соціальної дистанції між віковими групами, на підставі чого проаналізовані емпіричні дані по Україні Європейського соціального дослідження, четверта хвиля якого (2009 р.) включала спеціальний модуль "Experiences and Expressions of Ageism", розроблений британськими соціальними психологами під керівництвом Домініка Абрамса [Abrams, 2007] та присвячений порівняльному вивченню досвіду та сприйняття проявів ейджизму.

"Соціальна дистанція" як соціологічне поняття було запроваджено Г. Зімелем для характеристики соціальної взаємодії у фізичному просторі, в якому спостерігалась зміна соціальної взаємодії при зміні географічної відстані [Зиммель, 1996: т. 2, с. 301-465]. Проте найбільш обґрунтовано дане поняття представлено в працях Р. Парка та Е. С. Богардуса. Перший застосував категорію соціальної дистанції до вивчення установок, які проявляються в міжособистісних та міжгрупових соціальних взаємодіях як наслідок (не-)порозуміння і близькості/відчуженості в соціальних відносинах між групами [Парк, 1950]. Е.С. Богардус, у свою чергу, здійснив операціоналізацію поняття соціальної дистанції через індикатори соціальних контактів різного ступеня близькості, до яких готові або не готові вдатися індивіди при взаємодії. Останнє знайшло втілення у відомій "шкалі Богардуса" [Bogardus, 1925; 1926]. Іншу традицію в тлумаченні категорії соціальної дистанції започаткував П. Сорокін, для якого "соціальна дистанція" є характеристикою позицій у соціальному просторі з точки зору їх близькості або віддаленості, а тому для визначення соціальної дистанції необхідним є знання об'єктивних індикаторів цих позицій (сімейний стан, громадянство, національність, релігія, професія, приналежність до політичних партій, економічний статус, походження тощо). Чим суттєвішими будуть відмінності між об'єктивними позиціями, тим, за Сорокіним, відповідно більшою ставатиме соціальна дистанція [Сорокін, 1992: с. 297-300].

Наразі у соціологічній науці сформувалися два домінуючі теоретико-методологічні підходи до вивчення соціальної дистанції, згідно з якими ця категорія описує або суб'єктивне відчуття відчуженості між членами різних груп (Л. фон Візе, Р. Парк, Е.С. Богардус), або роз-

біжність у характеристиках об'єктивного прояву соціального становища різних груп (П. Сорокін, П. Бурдьє).

Закономірним підсумком цих теоретико-методологічних напрацювань стала конструктивістсько-структуралістська концепція П. Бурдьє, яка враховує здобутки зазначених конкурентних теоретичних напрямків. За цією концепцією соціальна дистанція визначається як близькість/віддаленість позицій у соціальному просторі, що існують як об'єктивно (через розподіл різних видів благ та послуг), так і суб'єктивно (як ментальна структура) [Бурдьє, 1993: с. 35-51]. Саме це визначення нами взято як робоче в даному дослідженні. Такий теоретичний підхід до тлумачення соціальної дистанції має показати, як об'єктивні структури (ресурси, позиції) пов'язані зі взаємним сприйняттям та оцінюванням з боку полярних вікових груп. Відповідно до поставленої мети дослідження методологія конструктивістського структуралізму дозволяє побачити як об'єктивні, так і суб'єктивні прояви соціальної дистанції у їх спорідненості. З позиції конструктивізму соціальну дистанцію зведено до суб'єктивних показників, як-то: культурні зразки й стереотипи, суб'єктивна близькість і віддаленість, чий корінь знаходиться в культурно-символічній та ідеологічній сферах. Застосування структуралістської рамки бачення дослідницького предмету дозволить нам показати об'єктивний вимір соціальної дистанції як прояв нерівності об'єктивних соціальних позицій, що виражений у доступі до суспільно значущих соціальних ресурсів – владних, матеріальних, кар'єрних, культурних тощо. Отже, соціальна дистанція характеризує відмінності в позиціях соціальних груп та індивідів у соціальному просторі, які, з одного боку задаються соціальною структурою, а з іншого – виступають продуктом соціального конструювання.

Для реалізації поставленої мети здійснено емпіричне дослідження, в межах якого використовувалися методи статистичного аналізу, кореляційний та факторний аналізи. Емпіричну базу склали дані, отримані в рамках четвертої хвилі міжнародного дослідницького проекту "Європейське соціальне дослідження" (ESS), в якому представлена Україна [ESS. Round 4, 2008].

У рамках дослідження перевірено дві основні гіпотези. По-перше, ми припускаємо, що в сучасному українському суспільстві соціальна дистанція за сукупністю суб'єктивних та об'єктивних проявів буде помітною, проте не досягатиме критичного рівня (домінуватимуть помірні оцінки дистанції). Це зумовлено тим, що хоча соціальна нерівність за віком й існує в суспільстві, проте суб'єктивно вона сприйматиметься як закономірна, що пов'язано з функціонуючими віково-рольовими очікуваннями щодо полярних вікових груп.

По-друге, припускаємо, що прояви соціальної дистанції як соціальних контактів різного ступеня близькості, обумовлених стереотипами, будуть більш помітними щодо літніх людей. Тобто, молодіжна група характеризуватиметься вищими оцінками дистанціювання, ніж старша. Це може бути обумовленим як конкурентністю полярних вікових груп, так і домінуванням усталених віково-рольових очікувань та упереджень стосовно літніх людей.

Ми досліджуємо соціальну дистанцію між полярними віковими групами: молоддю та літніми людьми. Поняття вікової групи суттєво відрізняється від поняття покоління як культурно-історичної спільноти людей, об'єднаних не стільки межами віку, скільки загальними умовами соціалізації й функціонування в конкретний історичний період часу [Глотов, 2004: с. 42]. В даному дослідженні вікову групу ми визначаємо як певну сукупність людей одного вікового діапазону, для якої характерним стає подібний набір життєвих шансів, соціаль-

них прав та обов'язків [Иващенко, 2006: с. 255]. Враховуючи шкалу вимірювання віку респондентів, застосовану в ESS, до молоді будемо відносити людей віком від 21 до 30 років. Такий вибір вікових меж обумовлений тим, що нас цікавить соціальна дистанція як прояв відмінностей у статусних позиціях, а тому необхідно сфокусуватися на молоді як групі, що активно набуває статусу. Верхня межа обмежена віком, обумовленим інструментарієм ESS як вік "молодого керівника". Літні люди або старша вікова група визначаються в діапазоні від 55 до 70 років. Нижню межу старшої групи обумовлено граничним пенсійним віком для жінок в Україні, тоді як верхню – віком "літнього управлінця". Відповідно до мети дослідження з емпіричного масиву з підвибіркою по Україні в 1845 респондентів було відібрано 793

респонденти, які відповідають зазначеним віковим критеріям. Дані зазнали зважування, внаслідок чого було отримано дві приблизно рівні за наповненістю вікові групи: 49,9% – молодь та 50,1% – літні.

Операціоналізація соціальної дистанції спирається на концептуальне бачення феномену в межах конструктивістського структуралізму та враховує здобутки основних теоретико-методологічних підходів до його вимірювання (див. Табл. 1). Відтак, ми виділяємо наступні прояви соціальної дистанції: почуття товарищескості і взаєморозуміння; контакти між полярними віковими групами; вікові стереотипи; сприйняття соціального статусу полярних вікових груп; розподіл ресурсів і доступу до них; вікова дискримінація.

Таблиця 1. Теоретична операціоналізація соціальної дистанції в провідних теоріях

Автор	Показники
Р. Парк	упередження та забобони (стереотипи)
	соціальні контакти різного ступеня близькості, до яких готові або не готові вдатися індивіди при взаємодії
Е. Богардус	почуття товарищескості і взаєморозуміння
П. Бурдье	розподіл різноманітних благ (ресурсів) і доступу до них
	ментальні структури сприйняття й оцінювання

Відповідно до цих проявів та з врахуванням індикаторів, представлених у змінному модулі ESS "Experiences and Expressions of Ageism", було розроблено систему показників та відповідних індикаторів, за якими здійснено аналіз емпіричних проявів об'єктивного та суб'єктивного вимірів соціальної дистанції між полярними віковими групами. Система показників та емпіричних індикаторів представлена в таблиці 2.

За результатами вторинного аналізу емпіричних даних було встановлено, що відносини між полярними віковими групами характеризуються середнім рівнем почуття товарищескості та взаєморозуміння. Для своєї вікової групи значення індексу, що фіксує позитивне ставлення, є помітно вищим. При цьому превалюють середні оцінки.

Таблиця 2. Емпірична операціоналізація соціальної дистанції

Показники	Індикатори
Почуття товарищескості і взаєморозуміння	Аддитивний індекс ³⁰ "товарищескості" як сума оцінок за чотири змінні: "дружність", "компетентність", "моральність" і "повага". Зафіксовано три рівні прояву: низький, помірний, високий. Чим більшою є кількість балів за цим індексом, тим з більшою товарищескістю вікові групи ставляться одна до одної.
Соціальні контакти різного ступеня близькості	Аддитивний індекс ³¹ "близькості" як міра дружніх і сімейних контактів, низькі значення якого розцінюються як прояви соціальної дистанції.
Вікові стереотипи	Спрощена Model of Stereotype Content, яка фіксує чотири типи стереотипів, спираючись на оцінки дружності (див вище) та компетентності: патерналістські стереотипи (низька компетентність і висока дружелюбність), заздрісні (висока компетентність і низька дружелюбність), стереотипи захоплення (високі компетентність і дружелюбність) та зверхності (низькі компетентність і дружелюбність).
Сприйняття соціального статусу	Запропонована в ESS, шкала від 0 до 10, де 0 – дуже низький статус, а 10 – дуже високий. Також було здійснено вимірювання сприйняття загроз для конкретного статусу з боку полярних вікових груп. Визначалося, як сприймається внесок полярних вікових груп до формування способу життя, традицій країни (символічні загрози), до економіки (економічні), а також якою мірою літніх людей турбує рівень злочинності серед молоді (реальні загрози) та надання роботодавцями переваг молоді (економічні). Чим більшою є оцінка за цими показниками, тим більшу загрозу статусу відчують конкретні вікові групи.
Розподіл різноманітних ресурсів	Вимірювався за трьома основними ресурсами – <i>матеріальними</i> (розмір доходу сім'ї та суб'єктивна оцінка сімейного доходу), <i>владно-професійними</i> (наявність оплачуваної роботи, позиція в професійній структурі – за ISCO 88, наявність управлінських функцій) та <i>освітніми</i> (загальна кількість років навчання, рівень освіти за CASMIN). До уваги також бралися дані державної статистики.
Дискримінація за віком	Думка респондентів стосовно того, наскільки серйозною в Україні є дискримінація за віком. Аддитивний індекс ³² "дискримінації за віком" як сума значень трьох показників: наявність упередження за віком, недостатність поваги через вік та відповідно погане ставлення. Упередження за віком щодо молодого або, навпаки, літнього керівника.

³⁰ Альфа Кронбаха дорівнює 0,81 для індексу ставлення до молоді та 0,75 – ставлення до літніх людей.

³¹ Альфа Кронбаха дорівнює 0,75 для індексу ставлення до молоді та 0,8 – до літніх людей.

³² Альфа Кронбаха дорівнює 0,8

Аналіз емпіричних даних дозволяє стверджувати, що полярні вікові групи не схильні підтримувати між собою близькі контакти, особливо молодь. Крім того, для молоді характерні менш близькі та відверті за характером контакти з літніми, ніж для останніх з молоддю.

Припускалося, що будучи "віддаленими" у сфері сімейних і дружніх стосунків, такі представники полярних вікових груп в інших сферах будуть характеризуватись ще більшою дистанцією. Це було підтверджено аналізом характеру контактів між молодими та літніми респондентами: частка близьких стосунків виявилася невисокою (наприклад, якщо близькі контакти з однолітками підтримують 47,6% молоді, то з людьми старшого віку лише 2,6%). Таким чином помітною є більша "віддаленість" у контактах щодо літніх з боку молоді (74% характеризуються віддаленими контактами). Це може пояснюватися стереотипним сприйняттям старшої вікової групи як менш компетентної з точки зору сучасного знання і цінностей, а тому, відповідно, і менш авторитетної у відповідних питаннях. Таке ставлення, ймовірно, є продуктом трансформаційних процесів, що їх зазнала Україна і які призвели до суттєвої рухливості цінностей та ресурсних можливостей.

Побудова спрощеної Model of Stereotype Content³³ для дослідження стереотипів між віковими групами засвідчила домінування полярних стереотипів між віковими групами – презирства та захвату. Їхній розподіл коливається залежно від групової приналежності: до власної вікової групи превалюють переважно стереотипи захвату, водночас до полярної – презирства. Показово є відсутність стереотипів патерналізму, які передбачають сприйняття групи як дружньої, привітної, проте не компетентної. Це може бути виявом наявності конкуренції між полярними віковими групами, а також впливу суттєво інших умов соціалізації цих груп.

Оскільки соціальна дистанція є втіленням статусних відмінностей, доречним є аналіз сприйняття статусу полярних вікових груп. Так, соціальний статус молоді сприймається як вищий порівняно з літніми людьми. Тому не дивно, що старша вікова група відчуває загрозу для свого статусу з боку молоді. Аналіз засвідчив, що літні люди значною мірою вбачають реальну небезпеку з боку молоді. Так, майже 73% респондентів старшого віку турбує високий рівень злочинності серед тих, кому близько 20 років. Суттєвим є відчуття загрози безробіття (47% літніх людей). Символічні загрози (вплив на традиції та спосіб життя країни) оцінюються помірно. Щодо статусних загроз з боку літніх людей до молоді, то останні не сприймають старшу вікову групу як значний економічний потенціал, проте помітним є відчуття символічної загрози.

Такі сприйняття статусних відмінностей пов'язані з нерівним обсягом володіння чи доступу до ресурсів представників полярних вікових груп. Так, група молоді більшою мірою володіє освітніми ресурсами. Якщо розглядати позиції вищого освітнього рівня, такі як наявність диплому про вищу освіту, бакалаврського чи магістерського дипломів, вчених ступенів, – то такі позиції за своїм соціальним складом є переважно "молодіжними". В той час, як на нижніх освітніх рівнях – початкова та незакінчена освіта – переважають літні люди. Якщо взяти до уваги такий показник освіти, як загальна кількість років навчання, то статистична гіпотеза про рівність середніх не підтверджується. Так, середня кількість для молоді є більшою: 12,9 порівняно з 11,8 для літніх людей. І хоча різниця в один рік може здаватися

не значною, проте саме вона відрізняє випускника професійно-технічного коледжу від бакалавра, останнього від спеціаліста, а то й магістра (залежно від навчального закладу). Розглядаючи освіту як запоруку життєвого успіху, можна констатувати присутність стратифікації за віком в освітньому полі, що втілюється в статусних відмінностях, а отже, і в соціальній дистанції.

Аналіз освітніх ресурсів безпосередньо пов'язаний з ресурсами кар'єрними або професійними. Дослідження виявило помітний дисбаланс у статусі зайнятості полярних вікових груп – оплачувану роботу мають 58% представників молоді та 24% літніх людей. Молоді люди мають вищий професійний статус. Їх помітно більше серед груп професіоналів (20% проти 12%) і спеціалістів (18% та 14%). Водночас літні люди переважають на полюсах: вони більше за молодь володіють найпростішими професіями (12% та 7% відповідно), одночасно їх суттєво більше в групі людей із найвищим професійним статусом – 15% для літніх порівняно з 6% для молоді. Останнє пов'язано з тим, що виділена нами група молоді (віком від 21 до 30 років) знаходиться на початку кар'єрного зростання, набуття соціального, в тому числі професійного статусу.

Молоді властивий більший обсяг володіння матеріальними ресурсами. При порівнянні з літніми людьми помітно, що молодь характеризується середнім рівнем матеріальних статків (44% даної вікової групи), в той час як літні люди – низьким (60%). Щодо найвищого матеріального рівня, то він за віковим складом те ж є переважно "молодим" (18% молоді та 7% літніх). Відповідно, аналіз сімейного доходу за нечисловим показником засвідчив, що молодь, характеризуючи свій сімейний дохід, визначає його як середній ("Можна жити на даний дохід" – 24% та "За такого доходу відчуваю певні труднощі" – 53%), в той час як літні люди більшою мірою відносять себе до нижчих щаблів шкали. Навіть взявши до уваги певний оптимізм молоді та песимізм літніх людей, можна стверджувати про наявність суттєвих відмінностей у володінні матеріальними ресурсами.

Отже, аналіз розподілу основних соціальних ресурсів між полярними віковими групами засвідчив наявність соціальної дистанції на об'єктивному рівні. При цьому фіксується диспропорція в ресурсах, більшою мірою щодо літніх людей. Таким чином постає питання про наявність дискримінації за віком щодо цієї категорії літніх.

Аналіз проявів дискримінації за віком засвідчив її наявність в українському суспільстві, проте не на критичному рівні. Домінуючим є ейджизм саме до літніх людей: значення індексу "дискримінації за віком" для них є вищим. Це підтвердила і наявність упередження до літнього керівника: більш як 70% респондентів (полярні вікові групи загалом) ставляться негативно до керівника віком за 70, водночас як близько 60% – позитивно до керівника віком близько 30 років.

Таким чином, можемо зробити висновок, що відповідно до основних гіпотез дослідження в Україні соціальна дистанція за сукупністю суб'єктивних й об'єктивних проявів є помітною, проте не критичною (домінують середні оцінки). Це обумовлено тим, що хоча зафіксовано нерівність за віком у володінні ресурсами та конкурентність між полярними віковими групами, проте суб'єктивно вони сприймаються як закономірні, що пов'язано з існуванням віково-рольових очікувань щодо полярних вікових груп. При цьому соціальна дистанція за суб'єктивними показниками є глибшою з боку молоді стосовно літніх людей.

Насамкінець зауважимо, що соціологічне вивчення даної проблематики потребує суттєвого поглиблення. Його результати можуть використовуватися для пода-

³³ До MSC до молоді потрапило 526 респондентів, MSC для літніх людей – 490.

льшого вивчення соціальної дистанції між віковими групами, зокрема її регіональної, класової, етнічної обумовленості. Доречним буде аналіз соціальної дистанції в міжнаціональному розрізі, що дозволить виявити національно (культурно та інституціонально) обумовлені моделі соціальних нерівностей за віком та моделі соціальних відносин між віковими групами. Результати такого дослідження можуть прислужитися регулюванню соціальної політики щодо молоді й старших вікових груп, спрямованого на підвищення солідарності в суспільстві.

1. Бурдые П. Социология политики – М.: Socio-Logos, 1993. – 336 с.
2. Готов М.Б. Поколение как категория социологии // Социологические исследования. – 2004. – № 10. – С. 42–48.
3. Зиммель Г. Социальная дифференциация. (Социологические и психологические исследования). Изб.: том 2: Созерцание жизни. – М.: Юрист, 1996. – 607 с.
4. Иващенко О.В. Статусные неравенства: эффект возраста // Новые социальные неравенства / Под ред. С.А. Макеева. – К., 2006. – С. 254–269.
5. Парк Р. Этикет расовых отношений на юге / перевод с англ.

- В.И. Ильина // Park R.E. Race and Culture. – N.Y.: The Free Press. – 1950. – P. 256–260. – Режим доступу: <http://socnet.narod.ru>
6. Сорокин П. Социальная стратификация и мобильность. Человек. Цивилизация. Общество. – М.: Политиздат, 1992. – С. 295–424.
7. Abrams D. (Principal Coordinator) Experiences and Expressions of Ageism: Module template with background information, survey questions / ESS Round 4 / Application Form, 2007. – Режим доступу: <http://www.europeansocialsurvey.org>.
8. Bogardus E.S. Measuring Social Distances. // Journal of Applied Sociology – 1925. – №9. – P. 299–308.
9. Bogardus E.S. Social Distance and Its Origins. // Journal of Applied Sociology. – 1925. – №9. – P. 216–226.
10. Bogardus E.S. Social Distance in the City. // Proceedings and Publications of the American Sociological Society. – 1926. – №20. – P. 40–46.
11. Cuddy Amy J.C. et al. Stereotype content model across cultures: towards universal similarities and some differences // British Journal of Social Psychology. – 2009. – №48. – P. 1–33.
12. ESS. Round 4: European Social Survey Round 4 Data (2008). Data file edition 1.0. Norwegian Social Science Data Services, Norway – Data Archive and distributor of ESS data. – Режим доступу: <http://ess.nsd.uib.no/ess/round4>

Надійшла до редколегії 26.10.10

УДК 316.74:2

О. М. Решетняк, асист.

ВИРОБНИЦТВО ТА ВІДТВОРЕННЯ РЕЛІГІЙНИХ СТРУКТУР НА ПОСТСОЦІАЛІСТИЧНОМУ ПРОСТОРИ: ПРИКЛАД ПРАВОСЛАВНИХ РОЗКОЛІВ В УКРАЇНІ, БОЛГАРІЇ ТА МОЛДОВІ

Стаття присвячена дослідженню релігійних розколів у структурі православних церков в Україні, Болгарії, Молдові. Головна увага зосереджена на порівняльному аналізі появи та функціонування нових релігійних структур в зазначених країнах в контексті процесів суспільно-політичних трансформацій. Співставлення випадків релігійних схизм має за мету виявлення стратегій реорганізації та збереження структури релігійного простору релігійними та політичними акторами досліджуваних країн.

Ключові слова: релігійний простір, релігійні структури, релігійні розколи.

Статья посвящена исследованию религиозных расколов в структуре православных церквей в Украине, Болгарии, Молдове. Главное внимание сосредоточено на сравнительном анализе возникновения и функционирования новых религиозных структур во указанных странах в контексте процессов общественно-политических трансформаций. Сопоставление случаев религиозных схизм имеет целью определение стратегий реорганизации и сохранения структуры религиозного пространства религиозными и политическими акторами исследуемых стран.

Ключевые слова: религиозное пространство, религиозные структуры, религиозные расколы.

The article is devoted to the investigation of religious situation in Ukraine, Bulgaria, and Moldova. The central part of the article revolves around a comparative analysis of the schisms as a result of the organizational splits in the structure of the Orthodox churches under the influence of the social and political transformations in the post-socialist countries. The comparison of religious schisms, undertaken in this article, aims at revealing the strategies of reorganization and maintaining of religious space by religious and political actors in the given countries.

Key words: religious space, religious structure, religious schisms.

У соціології релігії посткласичного періоду (після публікації фундаментальних робіт Е.Дюркгейма, М. Вебера, Г.Зіммеля, в яких осмислення релігії здійснювалось на рівні загального соціологічного теоретизування) поглиблюється напрямок дослідження релігійного простору суспільного життя як окремої реальності. Потреба врахування глобальних тенденцій та локальних – історичних, культурних, національних, політичних, інших контекстів, що зумовлюють специфіку релігійних структур та практик, – стимулює переосмислення дослідницької стратегії. На вітчизняних теренах ця потреба актуалізується досвідом постсоціалістичних країн, в яких релігія відроджується на рівні інституційних структур, повсякденних практик, публічного простору. Посилення проявів релігії в різних сферах життя зумовлює необхідність розгляду її в ширшому суспільному контексті та пошук адекватних теоретичних підходів для цього. Тематика релігійних розколів в домінуючих православних церквах України, Болгарії, Молдови була обрана, оскільки може стати плідним ґрунтом для виходу соціологічного дослідження релігії в сферу конфлікту організованих багаторівневих інтересів, за штучні рамки тільки аналізу релігійності, специфіки релігійних вірувань та практик.

Термін "схизма" (schism – розкол, розділення) позначає відділення групи від іншої, за звичай більшої, та формування нової організації. Це поняття застосову-

ється переважно до релігійного контексту групової диференціації та має негативну конотацію, оскільки передбачає наявність протилежних, конфліктуючих ідей та інтересів, в такому контексті негативізм щодо релігійного розколу стає близьким до поняття "єресь" [Lewis J. R., Lewis S. M., с.2]. Серед основних джерел релігійних розколів дослідники відмічають наступні: субгрупування прибічників релігійного напрямку, що здійснюється вздовж економічних, національних, політичних, інших векторів; особисті амбіції, наприклад бажання обійняти високі позиції в організації; доктринальні, літургійні, поведінкові, неузгодженою позицією щодо релігійних норм та правил, пов'язані з інтерпретацією релігійних доктрин та їх практичним втіленням; смерть харизматичного засновника; наявність інших способів легітимації (в організаціях, джерело одкровення може мати кількох посередників має потенційну загрозу утворення схизм) [Lewis J. R. and Lewis S. M., с.3].

Дослідження релігійних розколів в соціології не отримало достатнього рівня концептуалізації, попри те, що починаючи з класичних текстів М.Вебера, процеси формування нових релігійних структур в період Реформації постали хрестоматійним прикладом соціологічного вивчення наслідків реструктуризації релігійних інститутів. Так само класичною для соціологічного погляду на типи релігійних організацій та розколів в них є пошу-